

SZEMLE

POLITIKAI IRODALMUNK HÁROM ÚJ MŰVE

Az ELMULT ESZTENDŐ magyar politikai irodalmában tallózva, három könyv ragadta meg különösképpen a figyelmünket. Mindhárom jelentős eseménye nemcsak a könyvpiacnak, hanem talán túlzás nélkül mondhatjuk, a politikai életnek is, mert olyan indítékokat tartalmaznak, amelyek semmiképpen sem maradhatnak hatás nélkül közgondolkozásunkra. Érdekes a három könyv megjelenésének időpontját, tartalmát és szerzőinek személyét összevetni. Az összevetés eredménye a magyar közélet érdeklődési köreinek közös középpontját adja és bizonyítéka annak, hogy a magyar politikai gondolkodás még oly viharos és bizonytalan időkben is megtalálja a helyes utat, amelyen haladnia kell, különösképpen, ha – mint gondoljuk, helyesen – elfogadjuk azt, hogy egy politikai mű megírása legalább olyan mértékben eredménye a közvélemény – akár tudatalatti – kívánalmának, mint a szerző elhatározásának.

Mindhárom könyv 1943-ban jelent meg, tehát olyan időpontban, amikor a négy esztendeje dúló világháború egyre jobban közeledett földrajzilag is hozzánk, hogy talán közvetlen közelünkben s a mi teljes részvételünkkel fejeződjék be. Szükség van ilyenkor a veszély közelében, és az életet vagy halált jelentő döntés küszöbén elmélyülni a gondolatokba, számot vetni önmagunkkal s az eszközökkel, amelyek a megvívandó küzdelemben rendelkezésünkre állhatnak. Szükség van a tisztánlátásra éppen úgy, mint az önbizalomra, és a körülöttünk kavargó és bennünket elnyeléssel fenyegető világ történéseinek magas szempontból való vizsgálataira, akárcsak a legkisebb részletek szemelőtt tartására. Tárgyban és feldolgozásban a három könyv szinte maradéktalanul megfelel a három kívánságnak.

Bárdossy László, művében: „Magyar politika a mohácsi vész után” a magyar mult egyik legtragikusabb és egyben legelhatározóbb negyedszázadával foglalkozik, a történész és a diplomata analitikus módszereivel boncolva az eseményeket, hogy azokból mint államférfi állandó értékű következtetésekre jusson, s a mai, – az akkorihoz nagyon is hasonlatos helyzetben – bár ez semmiképpen sem kifejezett célja a könyvnek – utat mutasson a nemzet számára. Makkai János a politikai filozófia magaslatairól mutatja be a világot és az események „természeti törvényeinek” taglalásánál olyan hitelveket fektet le, amelyek az emberiség történetének nagy kereteiben és szinte felmérhetetlen eseményei közepette a logika és a racionális ész fényénél mutatják az utat, amerre haladnunk kell, vagy amely utat kényszerűen meg kell, hogy tegyünk „Politika-Isten rabságában”. A harmadik könyv, amelyet Borsody István írt „Benes” címmel, a jelennek bennünket közvetlenül érintő, hogy úgy mondjuk „gyakorlati” kérdéseire vezet. Egy államférfi arcképén keresztül bemutatja nemcsak a negyedszázados multat, hanem egyik legaktuálisabb problémánkat: a második benesi emigráció munkáját és célkitűzéseit is. A politikai élet egyik jelentős „izgalmi anyagával” foglalkozik Borsody István, olyan problémával, amely a sorsunkba való konkrét beavatkozást jelenti. Míg Bárdossy az államférfi, Makkai pedig a politikai filozófus érdeklődési köreibe vezet el bennünket, addig Borsody a politikus és propagandista

munkaterületére visz el, s a pillanatnyi cselekvés irányát és módját szabja meg.

A három könyv minden különbözősége ellenére, az olvasóban így lesz egésszé s ad számára indítékokat nemcsak a pillanatnyi küzdelemre, hanem arra is, hogy harcát nemzedékek távlatában gondolkozva s régmúlt nemzedékek örök tanításaiba vetett hittel vívja meg.

„MAGYAR POLITIKA”

NEM KÖNNYŰ és felelősségteljes feladat Bárdossy László könyvéről megemlékezni. Mélységes tanulság minden sora a népünkért és hazánkért aggódó magyar, és élmény minden politikus vagy éppen diplomata számára. „Magyar politika a mohácsi vész után” a könyv címe és benne Bárdossy az 1526 augusztus 29-ike és 1551 december 16-ról 17-re virradó éjszaka közötti negyedszázadba sűrített magyar tragédiát írta meg. Azt a huszonöt esztendőt, amely alatt a középkori magyar nagyhatalom a mohácsi csata és Fráter György meggyilkolása közötti időszakban megsemmisült s amely után, mint Szekfű Gyula a Magyar Történetben írja, „a védelmi szervezetét veszített nemzet megindult a török korszak százados kálváriájának útján... bizonyosságot téve arról, hogy kis nép is tud nagy nemzet lenni”.

Mennyi önvád, mardosó lelkiismeret, hitvesztés született négy évszázadon át a magyar lelkekben ebből a huszonöt esztendőből. Miért bukott el a magyarság? Így hozta a kérlelhetetlen végzet, vagy bűnös volt maga is bukásában? Vajudó és ólomsúlyú kérdések ezek. Kit terhel a felelősség? A törököt, amely hódítani jött, de nem tudott ennél egyebet tenni? A Habsburgot, aki félenken nyújtogatta a kezét Magyarországra felé, de sem megszerezni, sem lemondani róla nem tudott? Zápolya Jánost, aki nem mert nagy király lenni, vagy Fráter Györgyöt, aki államférfiúi lángelmével igyekezett menteni azt, ami menthető volt még a magyar életben? Vagy az egész nemzetet felelősség terheli mindazért, ami történt? Elkerülhető lett volna Nagy Lajos és Mátyás birodalmának összeroppanása, vagy kivédhetetlen történelmi erők mérték reá sorsszerűen halálos csapásukat?

Páratlan anyagismerettel, a hivatásos diplomata szakértelmével és a felelősséget hordott államférfiú öntudatával ad választ ezekre a kérdésekre Bárdossy László, akinek régen ismert ragyogó stílusművészete kiteljesedett ebben a könyvben. Kibontja előttünk a kor kusza diplomáciai szálait, megmutatja a tettek rugóit, megállapítja az elkerülhetlent és megnevezi az elkerülhetőt. Emberek nőnek naggyá ebben a könyvben és nagyságok törpülnek el.

Egy erkölcsileg és szellemileg fékét veszített, csak az önmaga javát kereső világban ütközik össze Magyarország földjén a kelet és nyugat, az izlám hatalma V. Károly világbirodalmával s annak utópiáival. Arnyak és fények tűnnek elő, kiderül, hogy az erő helyett erőtlenség parancsolt, a jellem helyett kapzsiság és becstelenség. V. Károly szédületes álmaiktól kergeti és Ferenc, a legkeresztényebb francia király szövetkezik ellene a pogány törökkel. A császári fivér, Ferdinánd, képtelen elhatározásra, képtelen tette, erőtlén a kardja és akkor tárgyal, amikor harcolni kellene és akkor ragad fegyvert, amikor a diplomácia eszközeit kellene alkalmazni. Leggyakrabban mindkét eszközt egyszerre alkalmazza szerencsétlenül. Hitelét veszti a szultánnal éppen úgy, mint Zápolya János, aki szintén mindig kész az alkudozásra, mert hiányzik belőle a maga erejébe vetett hit, amellyel össze tudná fogni a nemzetet. És érzi a szultán is, hogy ereje nem elegendő Magyarországra megtartására. Magyarországra túlságosan

messze van és ezért az országot, amelyet Mohácsnál karddal hódított meg, atyaként János királynak adja. És négyük között ott imbolyognak a magyar urak, kik hol anyagi javakért, hol meggyőződésből ide-oda pártolnak, de néha mégis felismerik az egyetlen helyes útát: egységesen helytállani. De nem tudják, nem tudhatják, hogy a birodalomnak nincsen elég ereje megvédeni Magyarországot a török ellen és nem tudják azt sem, hogy a törökre támaszkodó János király megvédheti az országot mindkét ellennel szemben. Két világ között vergődik a nemzet és az úttalanságban háromfelé szakad az ország. Az egyetlen ember, aki mer és próbálkozik, a pálosrendi barát, Fráter György, ő vállal felelősséget, ő mer tárgyalni és mer fegyvert is ragadni, néha olyan pillanatokban, amelyekről tudja, hogy az azokban végrehajtott tettét csak a történelem igazolhatja. Világosan látja, hogy mit kell cselekedni: egyetlen koronás fő alatt egyesíteni az országot és megegyezni a törökkel. Művét nem fejezhette be, az Erdély megmentésére küldött császári sereg vezére tarsolyában hozta az orgyilkosok törét. Művéből csak az erdélyi fejedelemség maradt meg. Ide mentette át a magyar államiságot.

Szinte lehetetlen Mohács és Trianon között párhuzamot nem vonni. Ma is keressük a kiutat a katasztrófából és a lehetőséget, hogy minket megilletően vegyünk részt a megújuló életben. Mint négyszáz évvel ezelőtt, úgy fenyeget ma is a pusztulás és ugyanolyan szinte mérhetetlen lehetőségek nyílnak meg előttünk. Tudunk-e tanulni az akkori kor eseményeiből s nem követünk-e el ugyanolyan hibákat?

Ezekre a kérdésekre örökérvényű politikai axiómákkal ad választ Bárdossy László. Úgy véljük helyén való, ha néhányat idézünk közülük: „Minden nép ahhoz a helyzethez van kötve, amelybe történelmi fejlődése állítja... De az, hogy a nemzet kötve van mindenkori helyzetéhez, korántsem jelent valamiféle rabságot. A nemzet minden konstelláció urává lehet, ha helyzetének elemeit, mindenekelőtt a maga erejének viszonyát a környező erőkhöz s a helyzet változásának irányát és mértékét felismeri, s ehhez úgy alkalmazkodik, ahogyan az legsajátosabb érdekeinek a legjobban megfelel... Helyesen élni nem más, mint helyzetünk és erőink törvényei szerint élni. Ez ismét nem jelent olcsó megalkuvást a mindenkori viszonyokkal. A nemzetnek vannak olyan életérdekei, amelyekért vállalnia kell a legmagasabb áldozatot még akkor is, ha ez súlyos kockázattal jár. Ha nem vállalja ezt az áldozatot, ha fenyegetett életérdekei védelmében nem veti be minden erejét, akkor küzdelem nélkül csapódnak össze fölötte a hullámok, s győznek azok a tényezők, amelyek életének útját keresztezik. Ilyenkor tétlenül maradni éppen olyan bűn, mintha a nemzet ok nélkül, erejével arányban nem álló vállalkozásokkal hívja ki maga ellen a sorsot.”

„Az élet nem engedi meg, hogy amikor rólunk és sorsunkról van szó, egyszerűen »kiálljunk a játékból«, s megvárjuk, mi lesz a küzdelem eredménye. Az életet élni kell így, vagy úgy s kockázat nélkül nincsen élet. Helyesen élni pedig csak helyzetünk és erőink törvényei szerint lehet.

Minden, ami történik, átfutó hullám helyzetünk örök partjai között. Micsoda rövidlátó balgaság volna, ha a nemzet mindig csak ahhoz iparkodnék igazodni, ami egy-egy történelmi folyamat muló eredménye lehet. Nem arra van szükség, hogy előre megsejtsük, vagy kitaláljuk: mi fog következni. Hiszen a jövő azoknak az erőknek a küzdelméből alakul, amelyben magunk is részt veszünk – hacsak nem mondunk le eleve arról, hogy sorsunk formálásába beleszóljunk. S ha felelőségünk tudatában vagyunk sorsunk kovácsai, akkor nem spekulálhatunk arra, amiért nem akarunk, vagy nem tudunk sorompóba lépni.”

„A politikai elhatározások mindig csak viszonylagos értékét a helyesen megválasztott időpont adja. Ugyanez az elhatározás, ha más-más

időpontban hajtjuk végre – nem ugyanaz. Értéke, jelentősége elvész, ha a körülmények kényszerítik ki; amikor is, a szó igazi értelmében, már nem is beszélhetünk elhatározásról, hanem csak alkalmazkodásról, meghajtásról a tények ereje előtt.”

„Nemcsak békekötések vannak határokat két hatalom közé. Minden erővonalban két vagy több erő viszonya rajzolódik ki. Kitűzéséhez nem mindig kellene kartográfusok. Az igazi határ ott vonul el, ahová a két versengő hatalom kisugárzó ereje, háború idején –: kardjának vége elér.”

„Ime, hová süllyedt az ország megítélése –: egy görög erődöt (Koron vára, 1532.) kínáltak Bécsből (a szultánnak) Mátyás egykori birodalmáért. Egy váracskát, amelyet elszigetelt helyzetében sokáig úgy sem tarthatott a császár. Ingyen mégsem akart róla lemondani, gondolta –: megpróbálja érte megszerezni fivérének a vitás magyar területet. Ennél nagyobb áldozatot a császár szemében (V. Károly), úgy látszik nem ért meg Magyarország! Idegen érdekek mérlegén nem a mi értékeinkkel mérnek.”

„A politikus elhatározásának végső következményeit csak a jövő fejleményei mutathatják meg. Ez azonban nem változtat azon, hogy azt kell tennie, ami az adott helyzetben és pillanatban szükséges.”

„Hű maradt (Ferdinánd) ahhoz a furcsa módszeréhez, hogy karddal támogatta egyezkedésre küldött követeit. Az ilyen segítség rendszerint először a követ ujját vágja meg, a követ mézes-mázás beszéde pedig azt árulja el, hogy a kard alighanem csorba.”

„A végzetet úgy látszik nem lehet elkerülni, de lehet becsülettel szembenézni vele, vagy gyáván és tehetetlen a lába elé bukni.”

„Sajnos, minden nemzetnek olyan a sorsa, amilyent megérdemel. A kevés igazért ritkán kegyelmez az Isten. A bukásban ezek az »igazak« a tulajdonképpen vesztesek.”

„A nemzet sorsát eldöntő küzdelemből maga a nemzet nem maradhat ki. Minden kísérlet, amely ezt szeretné kimódolni, csak azzal az eredménnyel jár, hogy a nemzet fegyvertelenül és erőtlenül hull az elkövetkező veszedelmek elé.”

A magyar élet, az örökérvényű emberi törvények kristályos megálapításai ezek. Bárdossy a diplomata és történetíró mestermunkájával lebentti fel szemünk előtt a négyszáz esztendő előtti titkok fátyolát és az államférfiú bölcsességével, a magyar ember tisztánlátásával mutat általa utata ködös jelenben a jövő felé.

Örökérvényűtanítása a könyvnek, hogy Magyarországnak és vele a magyarságnak a mohácsi csata után nem kellett volna szükségképpen elbuknia. Bárdossy nem érinti a Mohácsot megelőző időszakot és így nem tesz említést a Dózsa-féle parasztlázadásról és annak kegyetlen leveréséről, ami által az ország elvesztette legerősebb fegyverét: a népet. Annál erőteljesebben érzékelteti a Mohács utáni magyar nemesség erkölcsi dekadenciáját, amelyet csak pillanatokra világosított meg a józan felismerés. Ha szabad ezzel a szóval élnünk, a „korszellem” hozta magával a földi javak iránti nagyobb hajlandóságot és a gazdasági rend megbomlása azt, hogy amikor értékmérőül a föld helyébe a pénz lépett, a bene possidenti-ek osztálya megkezdte a misera plebs contribuens kizárását és a közérdeket alárendelte az egyéni érdekek. A körülmények immár ma lényegtelenek, de lényeges marad a könyv tanítása, hogy ha a nemzet Mohács után egységben marad, ha akad olyan férfiú, aki egységbe tudja fogni, akkor sem a török, sem a Habsburg nem vehetett volna erőt rajta és egy talán keserves és hosszadalmas vajadás után megmaradhatott volna egész Magyarország, sőt visszanyerhette volna régi hatalmi állását a két világ között, amelynek érdekkörei csak suolták egymást, de valójában nem ütköztek össze. A politikai elhatározás hiánya, az adott

körülmények nem vállalása, a széthúzás vezettek egy emberöltővel a mohácsi katonai katasztrófa után az ország bukásához. Talán van némi reményünk, hogy ugyancsak egy negyedszázaddal Trianon után, a nemzet jobb feltételek mellett, erősebb egységben és nagyobb bátorsággal tekintet a jövő elé, mint négy száz évvel ezelőtt.

POLITIKA-ISTEN RABSÁGÁBAN

A KISSÉ TALÁN zsurnalisztikai lendületű cím, nagyvonalú és mélyenszántó művet takar. Makkai János, a kitünő kombattáns újságíró és publicista, a társadalmi és politikai élet felületi kérdéseinek szellemes és ragyogótollú boncolója (Urambátyám országa, Szép közélet, stb.) ezúttal a problémák gyökeréhez nyúl. Az emberi lélek titokzatos törvényeit kutatja, hogy általuk magyarázza meg az emberiség eseményeinek törvényszerűségeit. A társadalmi, állami és politikai élet egyes fázisait vizsgálja, megállapítja értékrendjüket, kutatja a nagy változások okait, amelyek végpontjai között hullámszik az emberi élet. A könyv felépítésénél és megírás módjánál fogva nem igényli a „korszakalkotó” jelzőt a politikai filozófia terén. Nem ad újat, de szintézisbe fogja össze az ismereteket és amikor rendszerében megállapítja az elkerülhetlenségeket, amelyek vas-következetességgel következnek egymás után, életelvet ad, amelynek birtokában a napi eseményektől eltávolodva ítélni tudunk meg sorsunkat és határozhatjuk el magatartásunkat. Az emberré levés pillanatától, végig vezet az emberiség történetén és pillantást vet a jövő titokzatos homályába. A tételek, amelyeket Makkai megállapít – mint minden tétel – minden bizonnyal vitathatóak, de végeredményében nem az a célunk, hogy vitába szálljunk – éspedig meddő vitába – akár kiindulási pontjaival, akár logikai következtetéseivel, hanem azt kell figyelniünk, hogy a könyv alkalmas-e arra, hogy a forrongó világban, elfogadva fejtegetéseit, tisztábban lássunk és a bizonytalanságban bizonyosságok birtokába jussunk. Gondolom, a könyv megírásának ez volt a célja s a cél a legteljesebb mértékben megfelel a közvélemény kívánságának, amely lázasan keres választ a „mi van?” és „mi lesz?” örök kérdéseire.

Makkai gondolatmenete teljesen szakít a materialista világfelfogással és minden emberi cselekedet rugójául és végső okául a hitet jelöli meg. Az állati sorból akkor emelkedtünk emberré, amikor első ösünk lelkében ösztönösen megcsillant a hit. A hit hiedelemmé lett, mert a képzelet és a tudat alatti kívánság szabta meg tárgyát, s hiedelem maradt mindmáig. Az ember hisz a boldogságban, melynek egykor birtokosa lesz s ezzel a hit a szellemi élet energiája lesz. A vallásos hiedelmek korszaka után, amikor az egyházba, a vallásba és a túlvilági boldogságba vetett hit megingott Európában, a politikai hiedelmek korszaka lépett, így került a fehér emberiség Politika-Isten rabságába és az ő eszközeivel keresi a boldogság felé vezető utat.

Erősen hangsúlyozza Makkai, hogy a politikai hiedelmek korában az értelemnek csak igen másodlagos szerepe van az érzelmek mellett. A tömegek éppen olyan vakon hisznek a politikai tételekben, mint hittek annak idején a vallásiakban. A politikai hiedelmeknek is megvannak a maguk prófétái és tanítványai, akik a próféta ideológiáját mozgalommá teszik. A mozgalom során kíválnak a szekták, majd uralomra jutva, létrejön a politikai rendszer, amely egy kisebbség vezetése alatt imperiálistává lesz. Értelemsüketség jellemzi a mozgalom első periódusát, a forradalmi időszakot, amelyben kizáróan az érzelmek irányadók. A logikát a demagógia váltja fel és a tömegek éppen úgy, mint vezetőik, minden büntudat nélkül hajtják végre forradalmukat, lerombolva mindent, amit akadály-

nak tekintenek eszméik megvalósítása útjában. A rajongás, a gyűlölet és félelem pszihóziisa közt hanyódik a tömeg, tévtanok és frázisok irányítják cselekedeteit és akár demokratikus, akár arisztokratikus a forradalom, útja azonos: a forradalmasított tömegek (mert a forradalom sohasem valósítja meg eredeti programját), megcsalva és elárulva érzik magukat. A vezetők radikálissá lesznek s a reakcióval szemben bekövetkezik a rémuralom fázisa. Az értelem azonban egyre nagyobb tért hódít és bekövetkezik a kompromisszum időszaka, amely végül is elernyeszti a forradalmi hitet, kiegyensúlyozza az ellentéteket és megnyitja a humanista időszakot, amelynek csendjét azután egy újabb próféta kavarja fel. Ugyanezek a fokozatokon megy végig az emberiség háborúk idején is. Hiedelmek sodorják háborúba az államokat. Eleinte szentek a győzelembe vetett hiedelmek, azután lassan veszítenek erejükből hogy végül a háborúban kifáradt tömeg keresse a háborús bűnösöket és szembe forduljon azokkal, akikben hosszú időn át vakon hitt, s az akik által hirdetett hiedelmekért kész volt életét feláldozni. Így kerül szimbiozisba a háború és a forradalom s „az ellenfelek nem tartják többé oly fontosnak a katonai döntéseket, hanem mindig az ellenség egzisztenciális összeomlására törnek”. Éppen úgy, mint a forradalom utolsó szakaszában, „a veszendőnek indult hadviselő országban is hovatovább egy kisebbség rémuralma lesz a politikai rendszer alapja”. A győztes mindig csalódik a győzelemben, s a legyőzött új eszközökkel folytatja a háborút. S ha felvetjük a kérdést, hogy miért hát a háború? – Makkai János a következőkben felel: „Amint a forradalomnak mindig valamely új osztály szokott a gyermeke lenni, úgy a háborúban is új emberi nagykollektívumok jönnek létre: új népek, új nemzetek, államok, birodalmak alakulnak ki vele s általa. A háborút csak hanyatló hiedelmű társadalmak tekinthetik katasztrófának, minden eszközzel elkerülendő, fölösleges és otromba vérontásnak. Mai életszínvonalunk, szociális létünk, népi és nemzeti egyéniségünk, kultúránk és földi életünk minden java: jórészt őseink hatalmas háborús erőfeszítésének a következményei. Az emberiség végső hanyatlása akkor kezdődik majd el a földön, ha többé nem születnek hatalmas hiedelmeink, amelyek forradalmakat és háborúkat okoznak. A legnagyobb emberi szolgaság pedig az lesz, amikor már nem leszünk abban a helyzetben, hogy hitünkért fegyvert ragadhassunk.”

A vallásos, politikai és humanista periódusok egymásrakövetkezésében ma egy új „aranykor” előtt állunk s „ha mai hiedelmeink elpusztulnak, holnap újak támadnak helyettük és a fehér faj pusztulása akkor fog elkezdődni, ha új, nagy hiedelmeket már nem tudunk a világra hozni. A jövődőt mégis a mai életállapotnál jobbnak és emberi méltóságérzetünknel megfelelőbbnek kell látnunk és remélnünk. Ezt harsonázza bennünk a hit, amely az étellel egyenlő.”

Ma, amikor egy soha nem látott méretű háború közepén „az emberiség csordaként rohan a politikai hiedelmek lidércfényei után”, megnyugtató olvasni Makkai könyvét, mely olyan „hiedelemmel” ajándékoz meg, amely reményt és hitet ad arra, hogy a borzalmak után szép és békés napok virradnak örök törvényeknél fogva reánk.

BENES

POLITIKAI ÍRÓ aligha nyúlhatott volna nehezebb, de egyben izgalmasabb kérdéshez, mint Borsody István, amikor Benes arcképén át megrajzolta Csehszlovákia történetét. A név immár kiteljesedett fogalmakat takar és az ember alig választható el a műtől, amelyet alkotott. A történelem kivételei közé tartozik, hogy egy ember annyira felolvadjon és eggyé

legyen a munkával, amit végez és hogy a létrehozott mű aranyira magán hordja megteremtőjének lelki bélyegét, mint azt Benes és Csehszlovákia viszonylatában láthatjuk. Ezért különös élmény Borsody könyve, aki a kortárs, közvetlen tanú és részben áldozat tudásával és szemléletével méri fel annak a politikának megnyilvánulásait, eredményeit és csődjeit, amely két évtizedre létrehozott egy olyan államalakulatot, amelynek tulajdonképpen semmiféle létjogosultsága nem volt, s amelynek újjászületéséért egykori megteremtője ismét a régi eszközökkel és kétségkívül a régi rugalmassággal küzd második emigrációjában.

Bárdossy és Makkai könyve mellett Borsodyé a politikai élet „pokolkonyhájára” visz bennünket és páratlan éles ábrázolással mutatja be annak egyik kétségkívül legzseniálisabb maitre de hotel-jét: Benes Eduárdot.

Nehéz és talán felesleges is volna Borsodyt követni az események tömkelegében, amelyeket a fiatal Benes és a nála egy emberöltővel idősebb Masaryk első találkozásától Csehszlovákia felbomlásáig és Benes londoni tevékenységéig végigéltünk. De így Benes politikai gesztiójának és erkölcsének szintézisébe foglalva mégis idegfeszítő olvasmány, amelynek során Borsody reflektorának fényében bepillantást nyerünk a kulisszák mögé, felismerjük a tettek rugóit, a politikai élet erős és gyenge pontjait, s megismerjük azt a művészetet, amellyel Benes mindezek ismeretében és mindezeket gátlás nélkül kihasználva élő valósággá tudott tenni egy utópiát és létre hozni egy olyan államot, amely megszületésének pillanatától merő tagadása és ellentéte volt mindannak, aminek nevében életre hívták.

Ebből a páratlan éleslátással, hibátlan anyagismerettel és szigorú tárgyilagossággal megírt könyvből a nyert ismeretekon kívül igen jelentős tanulságokat vonhatunk le. Talán az első és leglényegesebb tanulság, hogy az emberi gyengeségeket, tudatlanságokat és önző célokat felismerve, pusztán hamisításokkal, hazugságokkal, áruhátséggal is lehet célokat elérni, de az eredmények nem maradandók.

Különösen érdekfeszítő és tanulságos Borsody könyve ott, ahol Benes politikai taktikájával, illetve propagandisztikus módszereivel foglalkozik. Benes szemében teljesen elhanyagolható kérdés volt az, hogy igaz-e amit hirdet, vagy sem. A célja az volt, hogy a maga önös érdekeit mindig úgy állítsa be, mintha azok elsősorban mások céljait szolgálnák. A hiedelmek világában ez szinte maradéktalanul sikerül neki és így teremti meg államát a nyugati hatalmak jóvoltából, hogy az „erős védőgát legyen minden délkeleti irányú német törekvéssel szemben”. De ugyanez a Csehszlovákia arbiterje Délkelet-Európának is és Benes, mint „a kisentente atyja” és a békés revízió ádáz ellenfele szorítja béklyóba Magyarországot, nem mulasztva el állandóan szirénhangokat hallatni a „gazdasági együttműködés” és a demokrácia megvalósításának érdekében. Minden lelkiismeretfurdalás nélkül hirdeti ma pontosan az ellenkezőjét annak, amit tegnap még mint sacrumot vallott. Neki mindegy, hogy cári Oroszország, vagy Szovjetunió, mindegy, hogy nacionalizmus vagy bolsevizmus, mindegy, hogy diktatura vagy demokrácia, az egyetlen lényeg: Csehszlovákia. A bukás után ő is belerúg a francia szövetségesbe és Páris helyett Londonban üti fel tanyáját, de kinyújtja csápjait Washington felé éppen úgy mint Moszkva felé. Középeurópai konföderációról beszél, de csak a cseh sovinszta igényeket tartja szem előtt és Kossuth egykori nagy átfogó és emberi elgondolásai helyébe olyan koncepcióval lép, amelynek megvalósulása kizáróan az ő érdekeit szolgálja.

Benes páratlan raffinaltsággal végzett munkája, amely minden legkisebb tényezővel is mindig számolni tudott, elérte a célt: hiedelmet tudott kelteni azokban, akiknek a kezébe volt letéve a döntés. A nyugati hatalmak vezetői és tömegei elhítték, hogy valóban szükség van Csehszlovákiára, elhítték, hogy az a kor eszméinek igazi letéteményese és a célkitűzések

megvalósítója. Elhitték, hogy nekik van reá elsősorban szükségük. Elhitték, mert Benes volt a szemükben a középeurópai kérdések „legkiválóbb szakértője”, megfélebbezhetetlennek tartották megállapításait és cáfolhatatlanoknak adatait. Benes első propaganda művében „Déstruisez l’Autriche-Hongrie!”-ban leírta politikai propagandájának jelmondatát: „Comprenez enfin vot re interet” – Értsétek meg végre a ti érdekeiteket! A hatalmak „megértették” s így vetették el magvát a „békekötés” pillanatában az új háborúnak.

Benes politikájának kiváló jellemzését adja Borsody könyvének utolsó bekezdése:

„Mindég a nacionalista önzés, a nemzeti elfogultság volt tetteinek rugója. Hasznot húzott mások hibáiból, gyengeségeiből, butaságából, tévedéseiből, tragédiájából. Az emberi gyűlölet, gonoszság, ostobaság valóságos vámszedője volt. A nyílt harc nem a kenyere. Nem a fizikai erő, hanem az alattomos szellem a fegyvere. Ami veszedelmesebb, mert a védtelent sújtja és a sebek, amiket ejt, többnyire csak utólag kezdenek vérezni. Ómaga mondja, hogy a szellemi erőszak minden más erőszaknál bűnösebb, borzalmasabb. Mégsem tágít tőle. Nem okul a mult hibáin, tévedésein, tragédiáin. Konok következetességgel ragaszkodik egykori hódításaihoz. Bíz az elfogultságban, a bosszút lihegő gyűlöletben, a tudatlanságban. Nem okult saját bukásán sem. Nem szívlelte meg Masaryk bölcs mondását (amit egyébként Masaryk sem szívlelt meg): „...könnyebb felemelkedni, mint fentmaradni”. Most megint a felemelkedésért küzd. De úgy látszik még mindig nem jött rá saját szavainak az igazságára: „A végén mindég kiderül, hogy csak az igazság és becsület szolgálja a nemzet érdekeit; hazugsággal és erőszakkal eddig még egyetlen nemzet sem került ki a sors csapásait.”

KÉRLELHETETLENÜL KÖZELEDIK felénk a döntés, az igazi helyzetállítás pillanata. Elkerülhetetlenül szembe kell néznünk a végzettel, mert, mint Bárdossy írja „nem lehet egyszerűen kiállani a játékból”. De Benes szájából és az ő példájából tudhatjuk, hogy „csak az igazság és becsület szolgálja a nemzet érdekeit”. S hinnünk kell abban az „aranykorban”, amelyet Makkai János vetít elénk, mert „a hit egyenlő az élettel”.

Ezért tartózkodtunk attól, hogy ezúttal „könyvkritikát” írjunk, hanem igyekeztünk az elmúlt esztendő magyar politikai irodalmából e három művet kiragadva, bennük a magyar politikai génusz, egymástól látszólag független, de mégis annyira összefüggő és egymást kiegészítő felvillanását meglátni és megláttatni.

ZATHURECZKY GYULA